

زیارت از منظر فقه مذاهب اسلامی

مهدی درگاهی

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر
المصطفی ﷺ

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای بندی به دین و سنت در مدیریت همه جانبه کشورها بسیار چالش برانگیز می‌نماید. از این رو مطالعات و پژوهش‌های به روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می‌باشد. «جامعه المصطفی علیه السلام العالمیه» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی علیه السلام «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام» را تأسیس کرده است.

در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

پیش‌گفتار

پژوهش در زمینه فروع فقہی پیشینه‌ای به عمر مذاهب فقہ اسلامی دارد. نظر به گسست اصول و روش اجتهاد فقہ در پیکره جهان اسلام، شناخت آرا و انظار مذاهب فقہی در زمینه فروع در قالب پژوهش‌های فقہی با رویکرد فقہ مذاهب اسلامی و با نگاهی به آرا و ادله مذاهب مختلف فقہی نیز از دیرباز مورد توجه علمای اسلامی قرار گرفته است.

در پرتو پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران، عرصه‌ای شگرف برای شناخت و شناساندن فقہ مذهب جعفری به جهان و زمینه‌ای برای تعامل با دیگر اندیشه‌های فقہ اسلامی جهت معرفی آموزه‌های اصیل فقہ جعفری فراهم گردید. نهادهای علمی و تحقیقاتی، از جمله جامعه المصطفی عَلَيْهِ السَّلَامُ العالمیه، تمام تلاش و همت خود را در جهت استفاده از این ظرفیت عظیم به کار گرفته و زمینه‌های لازم جهت گسترش و معرفی حقایق فقہ جعفری در سطح بین‌الملل و جهان اسلام فراهم ساخته است.

گروه فقہ و اصول پژوهش‌سکده علوم اسلامی پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی عَلَيْهِ السَّلَامُ در این راستا و با در نظر گرفتن آرا و انظار دیگر مذاهب فقہی، طرحی را ناظر به مسئله «زیارت از منظر فقہ اسلامی» در دستور کار قرار داد تا بر اساس آن پژوهشی در متون فقہی و روایی صورت گیرد و با

استناد به این متون، که از منابع معتبر و اصیل مذاهب فقه اسلامی محسوب می‌شوند، مواضع فقه اسلامی درباره مسئله زیارت مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد.

این پژوهش با مشاهده برخی رفتارها در هنگام زیارت قبور و اماکن مقدّس، که ناشی از دیدگاه برخی اندیشوران حوزه فقه اسلامی می‌باشد، ضروری است؛ چه این‌که آنان با تشویش اذهان عمومی مسلمانان، علاوه بر آن‌که فهم نادرست خود از برخی تعالیم کلامی از جمله توحید و اقسام آن را ترویج می‌کنند، از منظر فقهی زیارت قبور مطهّر و مقدّس بزرگان از دین و مذهب و سفر برای آن را مورد چالش فقهی قرار داده و علاوه بر استناد به برخی گزاره‌های فقهی، رأی و نظر خود را دیدگاه غالب فقهای اسلامی معرفی کرده و به سلف صالح و ائمه مذاهب فقهی نسبت می‌دهند.

اثر حاضر که به قلم فاضل ارجمند و پژوهشگر همکار گروه فقه و اصول «حجت الاسلام و المسلمین آقای حاج شیخ مهدی درگاهی» به انجام رسیده، در صدد ارائه تصویری روشن از اقوال و نظریه فقهای مذاهب اسلامی در اعصار مختلف است. ایشان ضمن تبیین مفهوم زیارت و تحلیل فلسفه زیارت از دیدگاه قرآن و روایات، دیدگاه فقه اسلامی درباره زیارت قبر مطهر پیامبر اعظم ﷺ، زیارت قبور مسلمانان و تمایز و فضیلت زیارت قبور بزرگان از دین و مذهب بر سایر قبور، زیارت قبور غیر مسلمانان اعم از مشرکان و کافران، زیارت قبور توسط بانوان و زیارت اماکن مقدّس و مشروعیت شدّ رحال و بار سفر بستن برای زیارت موارد مذکور را مورد واکاوی دقیق فقهی قرار داده‌اند.

پژوهشکده علوم اسلامی ضمن تقدیر از تلاش ایشان در تدوین این اثر

برای معرفی و شناساندن فقه اسلامی در سطح بین‌الملل و آشنایی فرهیختگان و دانش‌پژوهان عرصه فقه مذاهب، از عنایت ریاست محترم پژوهشگاه المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حجت‌الاسلام و المسلمین آقای دکتر حسین متقی، مدیر محترم گروه فقه و اصول حجت‌الاسلام و المسلمین آقای دکتر محسن ملک‌افضلی و ارزیاب علمی اثر حجت‌الاسلام و المسلمین جناب آقای خالد غفوری و نیز از همکاری بخش‌های مختلف جامعه المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ که امکان چاپ و نشر این پژوهش را در قالب یک کتاب فراهم کرده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کند.

پژوهشکده علوم اسلامی

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

فهرست

مقدمه	۱۵
۱. کلیات و مفاهیم	۲۳
بخش اول: مفهوم‌شناسی واژه «زیارت»	۲۳
گفتار اول: زیارت در لغت	۲۳
گفتار دوم: زیارت در قرآن مجید	۲۵
گفتار سوم: زیارت در متون روایی	۲۷
بخش دوم: مفهوم‌شناسی واژه «فقه»	۲۸
بخش سوم: مفهوم‌شناسی واژه «مذاهب»	۳۱
بخش چهارم: فلسفه زیارت از دیدگاه قرآن و روایات	۳۲
گفتار اول: زدودن زنگار غفلت	۳۲
گفتار دوم: کمال و ترقی انسان	۳۵
۱. افزایش معرفت و شناخت	۳۵
۲. الگوگیری و اسوه‌پذیری	۳۷
۳. زنده‌نگه‌داشتن اهداف و افکار	۳۸
۴. ادای حق و مزد رسالت	۳۹
۵. تجدید عهد و پیمان	۴۰
۶. تولی و تبری	۴۲

۷. نزول برکات و رفع گرفتاری‌ها	۴۳
۲. زیارت قیور	۴۷
بخش اول: زیارت قبر مطهر پیامبر اعظم <small>صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ</small>	۴۷
گفتار اول: مشروعیت و استحباب زیارت	۴۷
مبحث اول: دیدگاه عالمان و اندیشوران فقه مذاهب اسلامی	۴۷
مبحث دوم: ادله استحباب	۵۷
۱. استناد به قرآن کریم	۵۷
۲. استناد به روایات نبوی	۷۲
الف) زیارت قبر مطهر در روایات نبوی از طریق اهل بیت <small>عَلَيْهِمُ السَّلَامُ</small>	۷۲
ب) زیارت قبر مطهر در روایات نبوی از طریق غیر اهل بیت در منابع اهل سنت	۸۰
ج) اعتبار روایات نبوی درباره زیارت قبر مطهر	۹۰
۳. استناد به عملکرد صحابه و تابعین نزد برخی مذاهب فقه اسلامی	۱۰۳
۴. استناد به عقل	۱۰۹
۵. استناد به قیاس اولویت	۱۱۱
گفتار دوم: مشروعیت شدِّ رحال برای زیارت قبر مطهر	۱۱۱
مبحث اول: دیدگاه عالمان و اندیشوران فقه مذاهب اسلامی	۱۱۲
مبحث دوم: ادله عدم مشروعیت و ارزیابی آن	۱۲۹
الف) روایت «لَا تُشَدُّ الرَّحَالُ...»	۱۲۹
۱. راویان، طُرُق و تعابیر مختلف روایت	۱۲۹
۲. بررسی مفاد روایت	۱۳۸
۲- ۱. واکاوی معنای گزارش «لَا تُشَدُّ الرَّحَالُ»	۱۳۸
۲- ۲. واکاوی معنای گزارش «إِنَّمَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَى»	۱۴۵
۲- ۳. واکاوی معنای گزارش «تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَى...» و «خَيْرُ مَا رَكِبَتْ إِلَيْهِ الرَّوَّاحِلُ...»	۱۴۷

ب) روایت «وَلَا تَجْعَلُوا قَبْرِي عِيدًا...»	۱۴۹
۱. راویان، طُرُق و تعابیر مختلف روایت	۱۴۹
۲. تقریب استدلال به «لَا تَجْعَلُوا قَبْرِي عِيدًا» برای اثبات حرمت شَدِّ رِحَال	۱۵۲
۳. احتمالات در تبیین معنای «لَا تَجْعَلُوا قَبْرِي عِيدًا»	۱۵۳
۴. واکاوی مفاد و معنای «لَا تَجْعَلُوا قَبْرِي عِيدًا»	۱۵۶
ج) روایت «اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْ (لَا تَجْعَلَنَّ) قَبْرِي وَثَنًا (يُعْبَدُ)»	۱۵۸
۱. راویان، طُرُق و تعابیر مختلف روایت	۱۵۸
۲. تقریب استدلال به «اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْ قَبْرِي وَثَنًا» برای اثبات حرمت شَدِّ رِحَال	۱۶۰
۳. واکاوی مفاد و معنای «اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْ قَبْرِي وَثَنًا...»	۱۶۰
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	۱۶۲
بخش دوم: زیارت قبور مسلمانان و تمایز و فضیلت زیارت برخی قبور بر بعضی دیگر	۱۶۶
گفتار اول: دیدگاه فقهای مذاهب اسلامی	۱۷۰
مبحث اول: قول به جواز و مشروعیت زیارت قبور مسلمانان	۱۷۰
مبحث دوم: قائلان به استحباب زیارت قبور مسلمانان	۱۷۱
گفتار دوم: ادله مشروعیت و استحباب	۱۸۰
مبحث اول: استناد به قرآن	۱۸۰
تقریب اول: استناد به مفهوم مخالف آیه در منظر پذیرندگان این مفهوم در علم اصول	۱۸۲
تقریب دوم: استناد به سیره مستفاد از آیه	۱۸۳
مبحث دوم: استناد به احادیث نبوی	۱۸۴
۱. گزارش‌های بریده از پیامبر اکرم	۱۸۵
۲. گزارش‌ها از ابوسعید خُدَری از پیامبر اکرم <small>صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ</small>	۱۸۶
۳. گزارش‌ها از انس بن مالک از پیامبر اکرم <small>صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ</small>	۱۸۶

۴. دوگزارش از علی بن ابی طالب <small>علیه السلام</small> از پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small>	۱۸۷
۵. گزارش ها از بانو عایشه از پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small>	۱۸۷
۶. دوگزارش از عبدالله بن مسعود از پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small>	۱۸۸
۷. بررسی دلالتی احادیث نبوی	۱۸۹
مبحث سوم: استناد به فعل و سنت نبوی	۱۹۳
۱. گزارش زیارت پیامبر از قبر مادرگرمی شان	۱۹۳
۲. گزارش زیارت پیامبر از قبور شهدا	۱۹۵
۳. گزارش زیارت پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small> از بقیع غرقه	۱۹۷
۴. بررسی دلالتی گزارش های حاکی از فعل پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small>	۲۰۱
مبحث چهارم: استناد به عملکرد صحابه و نزدیکان پیامبر اکرم	۲۰۲
۱. گزارش های حاکی از زیارت قبور توسط خلفا	۲۰۲
۲. گزارش های حاکی از زیارت قبور توسط بانو عایشه	۲۰۴
۳. گزارش های حاکی از زیارت قبور توسط فاطمه <small>علیها السلام</small> دختر پیامبر	۲۰۵
اعظم <small>صلی الله علیه و آله</small>	
۴. بررسی دلالتی گزارش های حاکی از عملکرد صحابه و نزدیکان	۲۰۷
پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small>	
مبحث پنجم: استناد به کلام و سیره اهل بیت پیامبر اعظم <small>صلی الله علیه و آله</small>	۲۰۷
مبحث ششم: استناد به اجماع	۲۰۹
مبحث هفتم: استناد به درک عقل	۲۱۲
گفتار سوم: تمایز و فضیلت زیارت برخی قبور از بعضی دیگر	۲۱۲
مبحث اول: تمایز زیارت قبور صالحان و بزرگان دین و مذهب از	۲۱۳
زیارت سایر قبور	
۱. درک عقل بر تمایز و برتری زیارت این قبور از زیارت سایر قبور	۲۱۶
۲. سیره عقلا در قدردانی و تعظیم	۲۱۸
مبحث دوم: ویژگی ممتاز زیارت قبور اهل بیت عصمت و طهارت <small>علیهم السلام</small>	۲۳۰
۱. زیارت قبور اهل بیت <small>علیهم السلام</small> مصداق تعظیم شعائر الهی	۲۳۵

۲. زیارت قبور اهل بیت مصداق ابراز مودّت به ذوی القربی	۲۳۹
۳. قول و سیره اهل بیت در زیارت قبور اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۲۵۰
بخش سوم: زیارت قبور غیرمسلمانان	۲۵۵
گفتار اول: دیدگاه فقهای مذاهب اسلامی	۲۵۶
گفتار دوم: واکاوی ادله مسئله	۲۶۰
مبحث اول: جواز و مشروعیت زیارت قبور غیرمسلمانان	۲۶۰
الف) دلیل عام: مطلوبیت عبرت آموزی از آثار گذشتگان	۲۶۱
ب) دلیل خاص و جزئی	۲۶۵
مبحث دوم: عدم جواز و مشروعیت زیارت قبور غیرمسلمانان	۲۷۳
جمع بندی و نتیجه گیری	۲۷۶
بخش چهارم: زنان و زیارت قبور	۲۷۷
گفتار اول: اقوال و دیدگاه فقهای مذاهب اسلامی	۲۷۷
مبحث اول: قائلان به استحباب از بین علمای مذاهب اسلامی	۲۷۷
مبحث دوم: قائلان به کراهت از بین علمای مذاهب اسلامی	۲۸۱
مبحث سوم: قائلان به اصل جواز از بین علمای مذاهب اسلامی	۲۸۵
مبحث چهارم: قائلان به حرمت از بین علمای مذاهب اسلامی	۲۸۸
گفتار دوم: واکاوی و ارزیابی ادله هریک از اقوال	۲۹۰
مبحث اول: ادله دال بر جواز (اباحه یا استحباب)	۲۹۱
الف) عمومات دال بر جواز زیارت قبور	۲۹۱
ب) گزارش های حاکی از زیارت قبور توسط همسر پیامبر اعظم	۲۹۴
ج) گزارش های حاکی از زیارت قبور توسط فاطمه زهرا دختر پیامبر اعظم <small>علیها السلام</small>	۲۹۸
د) تقریر پیامبر نسبت به زیارت قبور توسط بانوان	۳۰۱
مبحث دوم: ادله دال بر کراهت (تنزیهی یا تحریمی)	۳۰۵
الف) روایات	۳۰۵
ب) تمسک به قاعده سدّ ذرایع	۳۲۹

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	۳۳۶
احتمال اول: حمل عموم دلیل مطلق بر دلیل مقید	۳۳۸
احتمال دوم: تصرف در مدلول ادله دال بر کراهت (اعم از تحریمی و تنزیهی)	۳۴۰
احتمال سوم: نسخ ادله دال بر کراهت تنزیهی یا تحریمی	۳۴۵
۳. زیارت اماکن مقدس	۳۵۳
بخش اول: زیارت مکان‌های مقدّس ثابت شده به دلیل خاص	۳۵۴
گفتار اول: مسجد الحرام، مسجد النبی و مسجد الاقصی	۳۵۴
گفتار دوم: مسجد قبا و مسجد خیف	۳۶۲
گفتار سوم: مسجد کوفه و مسجد سهله	۳۶۸
بخش دوم: اماکن مقدس ثابت شده به دلیل عام	۳۷۵
گفتار اول: تبرک به آثار به جامانده از پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله و سلم</small>	۳۷۶
گفتار دوم: یادآوری و پندآموزی از خاطرات حوادث صدر اسلام	۳۸۵
خاتمه	۳۸۹
کتابنامه	۳۹۵
نمایه	۴۴۳